

ВІДГУК

**офіційного опонента доктора педагогічних наук, доцента Кучай Тетяни
Петрівни на дисертацію Герасименко Анни Степанівни
«Особливості педагогічно-антропологічних пошуків представників
професійно-академічної філософії України другої половини XIX –
першої половини XX ст.», поданої на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.01 – загальна
педагогіка та історія педагогіки**

Актуальність обраної теми. Зміст сучасних педагогічних процесів та логіку модернізації освітнього простору в умовах трансформації культурної, соціальної та політичної сфер життя, інтенсивних економічних перетворень неможливо досягнути поза межами професійно-академічної філософії України другої половини XIX – першої половини XX ст., що об'єднала творчі зусилля викладачів Київської духовної академії та університету Святого Володимира і сформувала високий рівень професійної та педагогічної культури. В її межах відбувалася трансляція західноєвропейського культурного та наукового досвіду, що збагачувала педагогічну думку України новими ідеями, засвоєння категоріального апарату та формування новітнього мовомислення в рамках православної традиції, а філософська рефлексія актуальних проблем історії педагогіки сприяла обґрунтуванню її методологічних основ.

Тому, досліджувана Герасименко Анною Степанівною проблема педагогічно-антропологічних пошуків представників професійно-академічної філософії України другої половини XIX – першої половини XX ст. – є досить важливою і актуальною в процесі реформування сучасної системи освіти.

Дослідження проведено відповідно до плану науково-дослідної роботи кафедр філософії «Людина – культура – духовність: сучасні теоретичні, методологічні та практичні проблеми (номер держреєстрації 0113U004050) та іноземних мов «Актуальні проблеми іноземної та української філології і лінгводидактики» (номер держреєстрації РН0114U001160) Національного університету водного господарства та природокористування. Тему дисертаційної роботи затверджено на засіданні Вченої ради Національного університету водного господарства та природокористування (протокол №1 від 29.01.2016 р.)

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, підтверджується результатами дослідження, здійсненого дисертанткою і в цілому не викликає сумніву.

Обґрунтованою і логічною є структура дисертації, яка презентована вступом, 3-ма розділами, висновками до розділів, ґрунтовними загальними висновками, списком використаних джерел, додатками.

Загальний обсяг роботи 227 сторінок (174 сторінок – основний текст).

Зміст кожного розділу підпорядковано меті та завданням дослідження, а підсумками є наукові висновки.

Герасименко Анна Степанівна на високому науковому рівні обґрунтувала вибір теми, визначила мету, завдання, методи дослідження.

Не викликає сумніву чітка структура дисертації, усі частини якої спрямовані на досягнення поставленої мети. План роботи логічний і послідовний, простежує проблему педагогічно-антропологічних пошуків представників професійно-академічної філософії України другої половини XIX – першої половини XX ст.

Обґрунтованість і достовірність отриманих результатів дослідження і його висновків обумовлені теоретико-методологічними позиціями, застосуванням комплексу взаємодоповнюючих методів наукового пошуку.

Відповідно до мети дисертаційної роботи визначено її завдання, для реалізації яких автором проаналізовано значний масив наукової, навчально-методичної літератури. Привагідно відзначити вміння автора узагальнювати й систематизувати дослідницький матеріал. Вражає фактологічна насиченість змісту дисертації, побудованій на потужній джерельній базі.

Об'єкт і предмет дослідження адекватні меті та завданням роботи.

Дисертацію презентує високий рівень наукової новизни, де автором *вперше*: здійснено цілісний історико-педагогічний аналіз концепту душі у педагогічно-антропологічних пошуках професійно-академічної філософії України другої половини XIX – першої половини XX ст.; виявлено домінанти педагогічного пошуку М. Грота (активності особистості, свободи, моральної відповідальності, емоційно-чуттєвої сфери) та визначено їх вплив на формування вітчизняної кордоцентричної педагогічно-філософської традиції; охарактеризовано основні аспекти суперечності експериментальної та антропологічної педагогіки Г. Челпанова (антропологічні, гносеологічні, педагогічні, психологічні) у проблемному полі експлікації особливостей співвідношення «педагогіка-філософія» та «педагогіка-психологія»; обґрунтовано культурно-стратегічні імперативи душевного у філософсько-педагогічному вченні Г. Шпета, а саме: очищення педагогічного знання від утилітарних підходів; виховання емоційної культури особистості як необхідної складової освітньої діяльності; пізнання соборної колективної душі народу як вмістилища духовних цінностей та пріоритетів культури; дослідження явища «реальності переживань» як істотного засобу пізнання особистості дитини; проаналізовано засадничі антропологічні принципи релігійно-педагогічного вчення В. Зеньковського, зокрема: «принцип органічного розуміння душевного

життя в його неподільній єдності», «принципу ієрархії», «принципу індивідуальності», «принципу свободи» у контексті концептуалізації феномену «позитивного педагогічного знання».

Уточнено сутність ключових понять дослідження: професійно-академічна філософія, філософія освіти, педагогічна антропологія, душа, серце.

Удосконалено: теоретико-методологічну платформу дослідження трансформаційних процесів у сучасному освітньому просторі; поглиблено інтерпретаційні виміри моральної автономії Канта в антропологічно-академічному дискурсі Київської професійно-академічної філософії.

Подальшого розвитку набули: релігійно-педагогічні виміри освітньо-антропологічних проєктів мислителів академічного філософування України другої половини XIX – першої половини XX ст.; кордоцентрична модель педагогічного філософування П. Юркевича, що базується на категоріях «душі» та «серця» як необхідних засад педагогічного впливу на формування особистості; систематизація та характеристика історіографії та джерельної бази дослідження.

Практична значущість результатів дослідження полягає у розробці та впровадженні навчально-методичного посібника «Теоретичні основи української педагогіки кінця XIX – першої половини XX ст. (Київська філософська школа)» із дисциплін «Історія педагогіки», «Філософія науки і освіти» та «Історія вищої школи». Зміст і результати дисертаційного дослідження можуть бути використані науково-педагогічними працівниками у процесі підготовки фахівців гуманітарного напрямку під час викладання дисциплін «Історія педагогіки», «Історія вищої школи», «Педагогіка», «Філософія науки і освіти», «Філософія освіти», «Психологія та педагогіка» тощо.

Вірогідність і новизна наукових положень, висновків і рекомендацій.

Вірогідність одержаних автором наукових результатів не викликає сумніву, оскільки вони цілком адекватні суті та конкретним завданням дослідження, досягнуті завдяки системному використанню комплексу взаємопов'язаних дослідницьких методів і ґрунтовній джерельній базі. Одержані дисертантом результати достатньо переконливо представлено у висновках до розділів та загальних висновках, які відповідають найважливішим положенням рецензованого дослідження та поставленій меті.

Матеріали дисертації пройшли необхідну апробацію, обговорювалися на міжнародних та всеукраїнських наукових конференціях.

Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, в опублікованих працях.

Зміст автореферату повністю відповідає основним положенням дисертації, а публікації автора з достатньою повнотою відображають основні положення й висновки дисертації, праці цілком відповідають встановленим вимогам.

Обсяг і зміст дисертації показують, що робота є самостійним дослідженням, виконаним на високому науковому рівні, і свідчать про професійну зрілість автора.

Здійснено аналіз педагогічної та методичної літератури з проблеми педагогічно-антропологічних пошуків представників професійно-академічної філософії України другої половини XIX – першої половини XX ст. та схарактеризовано стан її розробленості.

За результатами дослідження проведений аналітичний огляд педагогічних, філософських та релігійно-антропологічних джерел, він засвідчує, що потреба осягнення духовної сутності особистості та її соціальні імперативи у зв'язку з нівеляцією індивідуальної та колективної ідентичностей, деструктивними впливами агресивних віянь та потоків є визначальною в історико-педагогічному вимірі. Це значною мірою актуалізує антропологічний потенціал філософії освіти, на яку покладена роль ретрансляції духовного досвіду попередніх поколінь, відтворення духовних можливостей окремої людини, народу, нації на засадах соціокультурної переорієнтації та конституювання живого універсуму особистості.

Показано, що нині філософія освіти є філософією людини, що складають один і той же смисловий контекст. Людинотворча функція академічного філософування сягнула свого глибинного вияву в ідеї університету, домінантою якого стає професійно-педагогічна культура як морально-інтелектуальний потенціал педагога і як професійна творчість, що може протистояти моральним деформаціям. Академічна думка була орієнтована на синтез філософії, психології і релігії в рамках православної релігійної традиції. Моральна гідність і професіоналізм представників Київської академічної філософії другої половини XIX – першої половини XX ст. знаменують результативність освітнього процесу.

Відстежено педагогічні погляди М. Грота, що мають особистісно орієнтований характер і становлять невід'ємну частину філософсько-психологічних досліджень, в основу яких покладено далекосяжні завдання: актуалізувати та розкрити інтелектуальний потенціал особистості, узгодивши його з процесами духовного становлення. Стверджується, що призначення людини М. Грот вбачає в тому, щоб оволодіти собою, удосконалити свої моральні і розумові сили, а знаряддям її могутності мислитель називає розум, серце і волю, а також самопізнання і самовиховання. Відтак, щоб правильно розвивати душу дитини, дослідник пропонує усунути усе випадкове, суб'єктивно-мінливе. Однією із загроз М. Грот вважає суперечливі впливи, які шматують і розривають душу дитини. Мислитель переконує, що психологія не може перетворитися на психофізіологію, її емпіричною основою мають стати не психофізіологічні лабораторії, психіатричні клініки чи тюрми і колонії злочинців, а тільки арена безпосереднього людського існування та людських

стосунків. Експлікуючи ідею психічного оберту, М. Грот доводить важливість емоційної сфери та необхідність дослідження переживань у процесі соціалізації людини, що узгоджує його пошук з кордоцентричними інтенціями філософсько-педагогічної культури України.

Визначено, що психолого-педагогічні пошуки Г. Челпанова центровані поняттям душі, яка постає інтегративним принципом, з допомогою якого можна осмислити феномен єдності свідомості та тотожності особистості. У пошуковому дискурсі мислителя доведено метафізичну єдність людини, у якій взаємопов'язані дух, вищі духовні і тілесні функції, стверджено, що саме душа визначає її самотність, а психологія без душі є фікцією.

Підкреслено, що послідовно захищаючи статус психології як самостійної науки, Г. Челпанов довів, що феномени психіки не можуть бути зведені до фізіологічних явищ чи виведені з них, рівнозначно як немає жодного причинного зв'язку між психічними та фізичними процесами. Так само вчений застерігає проти уніфікації експериментальних даних, що мало велике значення для тогочасного шкільництва.

Встановлено, що проблема вибору освітньої стратегії актуалізує педагогічний пошук Г. Шпета, який у полеміці з Г. Спенсером вказує на головну небезпеку, яка підстерігає класичну освіту – крайній прагматизм та вузькопрофесійний підхід, що спотворює її зміст і приводить до заперечення історичної спадкоємності основних освітніх стратегій. Головну проблему позитивістської освітньої програми дослідник вбачає в тому, що у ній не відведено належного місця гуманітарним наукам та логічному аналізу їх змісту. Обґрунтовано, що основою шпетівської гносеологічної стратегії стає «реальність переживань» як живий досвід особистості, який відкриває гуманітарній науці нові горизонти для пізнання людської суб'єктивності. У цьому досвіді переживання тісно переплітаються особистісний та соціальний досвід. А колективним репрезентантом загальних рис індивідуальної психології, що сформувалися у процесі спільного національного життя у Г. Шпета постає душа народу. Виявлено, що типові колективні переживання дозволяють вловити душевний лад і «характер» національного буття й постають для вченого предметом дослідження етнічної психології.

Доведено, що тасмницю людського «Я» дослідник пов'язує із серцем, узявши на озброєння думку П. Юркевича про серце як «глибинну істотність». У зв'язку з цим педагогічний вплив може здійснюватися тільки в руслі культурної традиції, цілісність і продуктивність якої задана соборністю колективної душі народу.

Визначено культурно-стратегічні імперативи душевного у педагогічних розмислах Г. Шпета, зокрема: очищення педагогічного знання від утилітарних підходів; виховання емоційної культури особистості як необхідної складової освітньої діяльності; пізнання соборної, колективної душі народу як вмістилища

духовних цінностей та пріоритетів культури; вивчення феномена «реальності переживань» як істотного критерію пізнання особистості дитини.

Проаналізовано кордоцентричну модель педагогічного філософування П. Юркевича, яка центрована поняттям тріади «тіло-душа-дух». П. Юркевич стає предтечею майбутніх антропологічних течій, які зароджувалися не без впливу філософсько-антропологічних прозрінь академічних філософів Києва.

Досліджено, що джерелом філософсько-педагогічної системи В. Зеньковського є людиномірна педагогічна традиція К. Ушинського, М. Пирогова та П. Юркевича, які започаткували розвиток педагогічної антропології. Координатами філософсько-антропологічного дискурсу мислителя стає тілесно-душевно-духовна цілісність людини. Головний акцент ставиться на цілісності душі, яка передбачає наявність ієрархічно взаємопов'язаних сфер – емоційної, інтелектуальної та вольової.

Доведено, що саме душа як вагомий об'єкт педагогічного впливу постає вихідним началом обґрунтування засадничих принципів у філософсько-педагогічній системі вченого, зокрема «принципу єдності душевного життя», «принципу ієрархії», «принципу індивідуальності», «принципу свободи». У цій смисловій площині індивідуальність виступає творчою силою, яка надає особистісну неповторність і своєрідність, позаяк орієнтація тільки на психічні та фізіологічні прояви людського буття унеможливило б реалізацію прихованих імпульсів душі. Становлення свободи в напрямку добра постає одним з найважливіших завдань в педагогічній діяльності.

Виявлено, що виняткову роль в антропологічно-педагогічній системі В. Зеньковського відіграє принцип «індивідуальності в педагогіці» як визначальний в духовно-моральнісному розвитку людини. У цьому контексті важливим педагогічним завданням постає допомогти індивідуальності розкритися у власній повноті. Саме шляхом релігійного виховання забезпечується зв'язок свободи і добра, преображення внутрішньої людини й подолання гріха. Істотними підґрунтям форм та методів релігійного виховання й формування підвалин християнської педагогіки у В. Зеньковського стала християнська антропологія.

Стверджується, що новий досвід позитивного педагогічного знання крізь призму ірраціональних виявів феномена любові і його проникнення в таємничість особистості вносить істотний внесок у загальну систему світорозуміння, доповнюючи зміст світоглядно-філософського та педагогічного вчення.

Виклад матеріалу в науковій роботі логічний та послідовний, має науковий характер та прикладне значення. Для тексту дисертації характерними є змістова завершеність, цілісність і зв'язність, вміле апелювання фактами. Таким чином, можна з впевненістю сказати, що автор дослідження має нестандартне мислення і вміє самостійно працювати, аналізувати та узагальнювати накопичений

матеріал, робити самостійні висновки.

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації.

Високо оцінюючи дисертацію, вважаємо за доцільне висловити окремі міркування, що виникли в процесі рецензування роботи й вимагають окремих уточнень і пояснень.

1. Досліджуючи теоретико-методологічні засади трансформаційних процесів у сучасному освітньому просторі, дисертантка апелює до предметного поля філософії освіти, що в цілому ускладнює методологічну канву пошуку, оскільки визначальними у роботі є педагогічно-антропологічні засади філософських пошуків мислителів київської академічної філософії кінця XIX-першої половини XX ст, що, власне, й становить предмет дослідження.

На нашу думку, саме антропологічна домінанта пошуку має стати початковим і основним мотивом дисертаційного дослідження.

2. У своїй роботі дисертантка досить розлого представила релігійно-антропологічні засади духовного виховання В. Зеньковського. Як відомо, мислитель тривалий час проживав за кордоном, а тому доцільно було б рельєфніше і глибше відтворити аналітичний доробок зарубіжних дослідників його творчості.
3. Апелюючи до постаті П. Юркевича, А. Герасименко, дисертантка тільки побіжно згадує ім'я Г. Сковороди. Тим не менше кордоцентричні мотиви його творчості стали визначальними і в царині педагогіки. Можливо, варто було б більшою мірою актуалізувати педагогічний дискурс мислителя і означити його творчість як таку, що покладає вихідні межі дослідження.
4. Душа і серце у представленому на захист дисертаційному дослідженні є тими ключовими поняттями, зміст яких потребує додаткової деталізації та уточнення, а саме:
 - чи можна вважати ці поняття синонімічними, адже вони однаковою мірою вказують на емоційну складову менталітету українців?
 - якщо ці поняття мають різну семантику, то чим вона зумовлена?
 - чи можна уникнути використання цих понять і проводити дослідження в іншому семантичному полі?
5. У дисертації варто було б ширше представити архівні джерела та спогади сучасників про представників київської академічної філософії кінця XIX-першої половини XX ст.

Водночас вважаємо, що вказані зауваження та побажання мають дискусійний характер та не знижують загальної позитивної оцінки дослідження Герасименко Анни Степанівни.

Висновок про відповідність дисертації вимогам «Порядку присудження наукових ступенів».

На основі вивчення поданої роботи можна дійти висновку, що дисертаційна робота «Особливість педагогічно-антропологічних пошуків представників професійно-академічної філософії України кінця XIX - першої половини XX ст.» є завершеною, самостійно виконаною науковою працею, що має вагомe теоретичне й прикладне значення для розвитку педагогічної науки, заслуговує позитивної оцінки, відповідає вимогам «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 567 (зі змінами, внесеними згідно з постановами КМ за № 656 від 19.08.2015 р. та за № 1159 від 30.12.2015 р.), а її автор – Герасименко Анна Степанівна – заслуговує присудження наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки.

Офіційний опонент:

доктор педагогічних наук, доцент, професор
кафедри педагогіки та психології
Закарпатського угорського інституту
ім. Ференца Ракоці II

Т. П. Кучай

Підпис Т.П. Кучай завіряю.
Завідуюча відділом кадрів
Закарпатського угорського інституту
ім. Ференца Ракоці II

Г. Рейплік

